

//AÚ// Analytický útvar

Komentár 1/2020
APRÍL 2020

Ministerstvo obrany SR
<https://www.mod.gov.sk/analytickyy-utvar-mo-sr/>

Dominik Štepanovič

Infodémia

Dezinformácie a COVID-19

Informačný priestor Slovenskej republiky je naďalej náchylný na šírenie dezinformácií, konšpirácií a falošných správ. V súvislosti s ochorením COVID-19 sa situácia javí ako relatívne stabilná, bez výrazných fluktuácií. V informačnom priestore SR neboli zaznamenané cielené útoky masívneho charakteru sprevádzajúce COVID-19, napriek tomu sa primárne v priestore sociálnych médií ľahko množia dezinformácie. Ich cieľom zostáva naďalej spochybňovať euro-atlantickú orientáciu SR, spochybňovať Európsku úniu ako funkčnú inštitúciu a vykresľovať najmä Ruskú federáciu ako obeť Západu. Medzi nositeľmi a šíriteľmi dezinformácií nenastal výrazný posun v kontexte šírenia bežných dezinformácií. Ide najmä tzv. alternatívne médiá a taktiež niektorých politických predstaviteľov. Dezinformačné facebookové stránky majú niekoľkonásobne väčší počet interakcií ako facebookové stránky štátnych inštitúcií. Dezinformácie týkajúce sa ochorenia COVID-19 v súvislosti priamo s obranou boli v slovenskom priestore marginálne. Na zníženie vplyvu dezinformácií je potrebné zvýšiť informovanosť, komunikáciu s verejnosťou a transparentnosť.

Dezinformácie vo svete

Medzi najčastejšie celosvetové dezinformácie o COVID-19 patrili informácie o pôvode vírusu, kedy sa menilo označovanie vinníkov a vírus bol označený ako únik z laboratória, prípadne sa skloňovalo jeho úmyselné vypustenie či už Ruskou federáciou, Čínou, Kanadou, alebo USA.

Dezinformácie s cielenou agendou sa šírili predovšetkým z Číny, Ruskej federácie (RF) a Iránu. Irán šíril prevažne reaktívne informácie, aj tie v obmedzenej miere, boli zamerané predovšetkým na USA. Označovali ich ako pôvodcu vírusu, ktorý zneužili ako biologickú zbraň. Neštátni aktéri, no aj časti politického spektra či už v európskych krajinách, alebo USA, sa vyznačovali prepájaním COVID-19 s antiimigračnou politikou, posilnením, prípadne znovuzavedením hraníc a s označovaním hrozby ako úmyselnú mediálnu bublinu s minimálnymi dôsledkami na životy v porovnaní s inými chorobami.

V prípade Číny a RF existovala väčšia systematickosť a objavil sa aj nový spôsob legitimizácie dezinformácií. RF využila svoju sieť štátnych médií, proxy novinových stránok a účtov na sociálnych médiách na pretláčanie svojho naratívu. Ide o naratívy vyzdvihujúce silu RF v boji proti COVID-19 a poukazovanie na neschopnosť EÚ a vznikajúce dôsledky ako rozpad EÚ.

Čína svoju dezinformačnú kampaň prispôbovala. Kampaň sa začala obvineniami USA ako pôvodcu vírusu. Táto kampaň bola neskôr ukončená, ukázalo sa, že tieto správy mali negatívnu spätnú väzbu a prešlo sa na systém, v ktorom sa vyzdvihovala efektivita Číny a vládnucej komunistickej strany zvládať epidémiu. K tomu sa pridala kritika USA, ktoré podľa Číny neprávom očierňujú čínsky prístup k epidémii. Naratívy o tom, ako Svetová zdravotnícka

Národný projekt: Budovanie a posilnenie analytických kapacít v rezorte obrany a zavedenie kľúčových znalostných systémov rezortu. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Dezinformácie
COVID-19 sú šírené
najmä Čínou, Iránom
a Ruskou federáciou.

organizácia chváli Čínu za prístup k pandémie a o ekonomickej reziliencii Číny sa začali vyskytovať čím ďalej tým viac a sú rozširované aj cez oficiálne čínske diplomatické kanály. Problematickým sa ukázalo aj odhadnutie počtu obetí v Číne. S odstupom času sa objavujú informácie, že obetí bolo niekoľkonásobne viac a prvotné informácie boli snahou režimu vytvoriť obraz o tom, ako Čína pandémiu zvláda, a tým aj o samolegitimizáciu režimu.

Nový spôsob legitimizácie dezinformácií bol vytvorený tak, že napríklad RF vytvárala dezinformácie, ktoré boli na sociálnych sieťach a v správach zdieľané inými aktérmi, ako napríklad Čínou. Vzápätí na to RF prebrala tieto správy s odkazovaním sa na Čínu ako zdroj.

To, že v priestore Slovenskej republiky nedochádza k cieľnému rozširovaniu dezinformácií s agendou zo strany zahraničných aktérov, indikujú aj prípady pobaltských krajín, ktoré sa stretávajú s typmi útokov, ktoré sa u nás zatiaľ nevyskytujú. Pobaltské krajiny sa už niekoľko rokov považujú za cieľ masívnych hybridných aktivít, ktorých súčasťou je rozsiahla dezinformačná kampaň. Ruské noviny Sputnik tvrdili, že **COVID-19 bol výtvorom vedcov v Litve**. V marci bola na baltickom webovom portáli Delfi zverejnená falošná správa, ktorá tvrdila, že **cvičenie Defender 2020 nebolo zrušené**, len bol znížený jeho rozmer a bude stále prebiehať v Litve, v utajenom režime. Divízia strategickej komunikácie Ministerstva zahraničných vecí Litvy toto v tweete označila za hoax. V Litve došlo k incidentu, kedy bol v januári na litovskej spravodajskej stránke kauno.diena.lt zverejnený hoax tvrdiaci, že **americký vojak v Litve má COVID-19**.

Dezinformácie v prostredí Slovenskej republiky

Podľa výročných správ Slovenskej informačnej služby a Vojenského spravodajstva v podmienkach Slovenskej republiky v čase pred krízou spôsobenou ochorením COVID-19 nebola zaznamenaná masívna cieľná dezinformačná kampaň. Napriek tomu sa slovenský informačný priestor vyznačuje veľkou mierou výskytu a vplyvu dezinformácií. Táto skutočnosť, spolu s eróziou informačnej sféry viedla ku vzniku *Koncepcie pre boj SR proti hybridným hrozbám (2018)*.

Škodlivosť dezinformácií spočíva najmä v tom, že rozširujú klamstvá ako fakty, čo má vplyv na tvarovanie názorovej orientácie obyvateľstva nielen k neproblematickým otázkam, ale ich **dlhodobý vplyv má negatívne dôsledky napríklad na zvyšovanie radikalizácie**, čo sa premieta priamo do podpory radikálnych strán. V súčasnosti neexistuje právny rámec, ktorý by dezinformácie a falošné správy obmedzoval, ich úmyselné šírenie je pre šíriteľa bez postihu.

Dezinformácie sa môžu zdať ako neškodlivé, no práve vznik a rozšírenie COVID-19 potvrdil to, že majú negatívne dopady, ktoré môžu mať ďalekosiahle dôsledky. Jedna z pozitívnych vecí pandémie tak bude poukázanie na to, ako negatívny môžu mať dezinformácie priamy a hmotný vplyv a že treba proti nim začať aktívne konať.

Dezinformácie a falošné správy sú šírené z niekoľkých dôvodov. Ako zábava, šíriace osoby vedia, že ide o dezinformáciu, a tak ju šíria v rámci vtípu. Ako zábava môžu byť však šírené s tým, že osoba vie, že ide o dezinformáciu a vie, že ostatné osoby túto správu budú brať vážne. Ďalším dôvodom je **úprimná snaha o šírenie informácie** ako zdravotné rady, novinky a pod., pričom tieto informácie nevedomky obsahujú dezinformácie (napr. prípad starostky v obci Brunovce, ktorá v dobrej viere šíрила rady, ktoré obsahovali hoaxy). Najväčším

Masívna
dezinformačná
kampaň zatiaľ
najmä v Pobaltí.

Slovensko zatiaľ nie
je cieľom masívnej
a koordinovanej
dezinformačnej
kampane.

prípacom **je šírenie týchto správ s určitou agendou**, či už ide o aktérov cudzej moci, alebo domáce zoskupenia so špecifickou agendou.

Dezinformácie
v súvislosti
s COVID-19 nejavili
známky
centralizácie.

Trendy súvisiace s rozširovaním dezinformácií a falošných správ v priestore SR sledujú trendy vývoja falošných správ v prípade bežnej, nekrízovej situácie. Ide o adoráciu Ruskej federácie zo strany tzv. alternatívnych médií a stránok s podobným obsahom, kritiku NATO a Európskej únie. Tieto boli rozširované slovenskými portálmi a jednotlivcami, nejavili známku centralizácie ani iného zahraničného tlaku. Situácia je pomerne odlišná v súvislosti s Čínou, ktorá aj cez oficiálne kanály dezinformácie rozširuje aj v slovenskom priestore. Toto je súčasť všeobecnej taktiky aplikovanej pri všetkých krajinách, nejde o špecifické zameranie sa na SR.

Na slovenskej dezinformačnej scéne mala veľký dopad informácia súvisiaca s obranou, podľa ktorej sa pandémie COVID-19 využíva na tichý presun amerických vojenských jednotiek na východ. Dezinformácia bola zdieľaná aj členom Európskeho parlamentu za stranu ĽSNS. Dezinformáciou s výrazným dosahom bolo tiež obvinenie Angely Merkelovej zo zadržania kontajnera smerujúceho na Slovensko s pomocou proti COVID-19. Šírená bola bývalým poslancom NRSR za SNS.

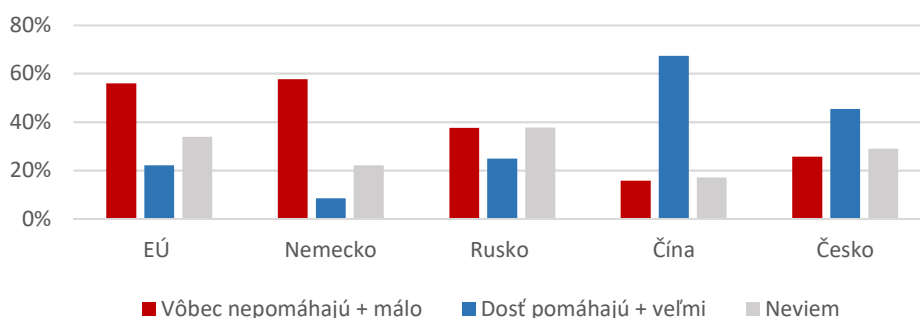
V politickej rovine bola kritizovaná nedostatočná pomoc poskytovaná Európskou úniou a absencia riešení a plánov do budúcnosti v súvislosti s pandemiou. Darovanie zdravotníckych pomôcok zo strany európskych štátov ako Francúzsko a Nemecko a ich spolupráca boli dezinformačnými médiami ignorované. Na druhú stranu bola vyzdvihovaná pomoc Ruskej federácie Taliansku (položená do silného kontrastu s absenciou pomoci EÚ) a taktiež pomoc Slovensku. Pomoc Taliansku bola zdrojom pre denník La Stampa označená za takmer nepoužiteľnú. Toto tvrdenie nebolo potvrdené viacerými zdrojmi. K podobnej komunikácii došlo v prípade čínskej pomoci Veľkej Británii a Španielsku. Dodané testy boli považované za nedostatočne efektívne, prípadne úplne nefunkčné. **Uvedené čínske dodávky nepredstavovali humanitárnu pomoc, ale boli od Číny nakúpené.**

V súvislosti s Ruskou federáciou sa objavila vplyvná falošná správa, ktorá tvrdila, že Poľsko nepovolilo prelet lietadla RF s pomocou do Talianska. **Správy podobného typu sa vyznačovali spochybňovaním kompetentnosti EÚ a vyzdvihovaním Ruskej federácie.** Tieto javy vystihujú trendy spred krízového obdobia, aplikovali sa na oblasť COVID-19.

V domácom, nepolitickom prostredí, boli šírené dezinformácie hraničiace až s úrovňou poplašnej správy. Šírili sa audionahrávky opisujúce vyhlásenie stanného práva, uzavretie Bratislavy, pričom na jej zabezpečenie mali dohliadať vojaci. Veľký dosah mala aj nahrávka odrádzajúca od konzumácie lieku s obsahom látky ibuprofén, nakoľko podľa nej mal duplikovať šírenie koronavírusu v ľudskom organizme. Ďalej sa šírili pochybné medicínske rady bez faktického podloženia.

Trendy vplyvu alternatívnych médií spred obdobia pandémie sú potvrdené aj v nasledujúcom grafe, v ktorom sa prejavuje nedôvera voči EÚ a voči Nemecku, ktoré je považované za jedného z lídrov EÚ.

Graf č. 1: Do akej miery podľa vás nasledujúce krajiny či zoskupenia pomáhajú Slovensku s koronavírusom

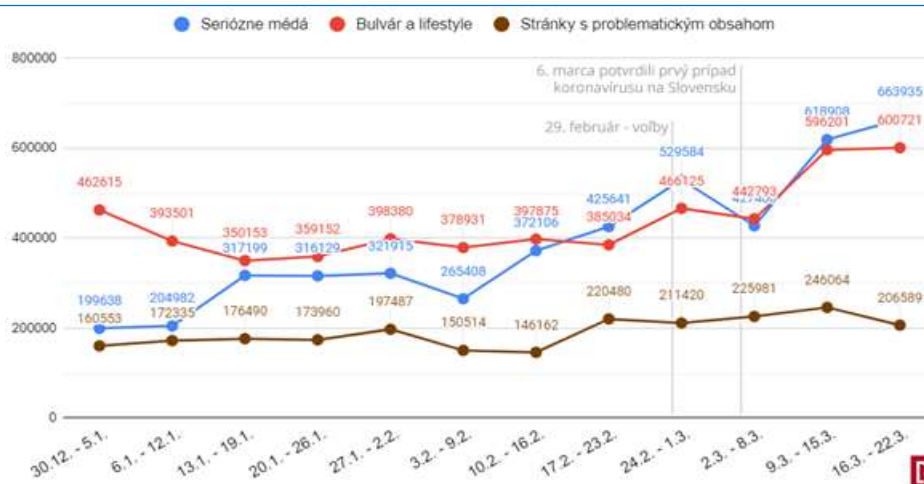

Zdroj: Denník N

Výskumy verejnej mienky na Slovensku potvrdzujú niektoré zistenia, no ukázali sa aj prekvapenia. Slovenská akadémia vied vykonala prieskum, ktorý ukázal, že ak by bola na nový koronavírus vyvinutá vakcína, **rozhodne alebo skôr by sa dalo očkovať 68 % opýtaných Slovákov a Sloveniek.** Relatívne nízke číslo môže byť spôsobené vplyvom dezinformácií v oblasti očkovania (tzv. antivaxeri). Tento výsledok je v kontraste s výsledkami prieskumu Eurobarometra z roku 2019 týkajúceho sa postojov Európanov k očkovaniu. Z prieskumu vyplýva, že 84 % občanov SR (EÚ priemer 85 %) je presvedčených, že očkovanie je účinný spôsob prevencie infekčných chorôb a ochrany seba aj iných. Dôvodom môže byť to, že ľudia sú pod väčším vplyvom formovania názorov z alternatívnych médií, spochybňujú vedu, históriu a pod. V súvislosti s COVID-19 je rozšírený názor, že ide len o niečo silnejšiu chrípku, pandémia je preceňovaná a nafukovaná mainstreamovými médiami.

V súvislosti s dezinformačnou scénou došlo k prekvapujúcemu zisteniu. Denník N meral počet interakcií na stránkach seriózných médií, bulváru a alternatívnych/dezinformačných médií. **Podľa jeho výsledkov došlo v období od vzniku pandémie k výraznému nárastu záujmu ľudí o informácie zo seriózných médií.**

Graf č. 2: Počet interakcií (lajkov, komentárov, zdieľaní) pre 10 facebookových stránok z každej kategórie

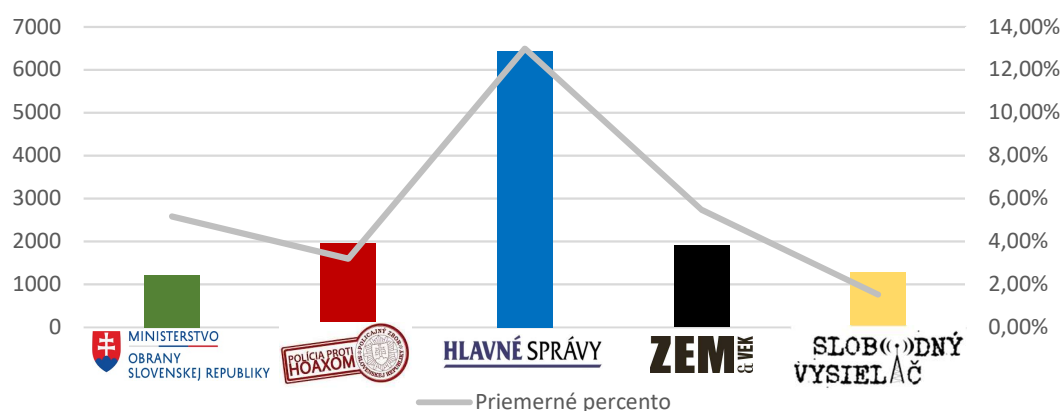

Zdroj: Denník N

Dezinformačné facebookové stránky majú niekoľkonásobne väčší dosah ako facebookové stránky štátnych inštitúcií.

Napriek uvedenému trendu v oblasti komunikácie a boja proti dezinformáciám štátne inštitúcie výrazne zaostávajú. **V prieskume interakcií majú facebookové príspevky alternatívnych webov omnoho vyšší počet interakcií** (pravdepodobne aj niekoľkonásobne vyšší dosah) **ako príspevky štátnych inštitúcií**. V analýze bolo sledovaných 5 príspevkov s najvyšším počtom interakcií (lajky, komentáre, zdieľania) na 5 facebookových stránkach. Výsledok potvrdil trend prevalencie dezinformačných médií na sociálnych sieťach. **Najaktívnejšie príspevky stránok ako Ministerstvo obrany SR a Polícia SR – Podvody a Hoaxy majú niekoľkonásobne menší počet reakcií ako facebooková stránka Hlavných správ**, ktorá sa radí medzi popredné dezinformačné médium. Detailnejšie informácie sa nachádzajú v prílohe.

Graf č. 3: Priemerné interakcie na príspevky v číselnej hodnote a v percentách v pomere k počtu sledovateľov

Zdroj: vlastné spracovanie

Ako bojovať proti dezinformáciám

Dezinformačné operácie v súvislosti s COVID-19 a vo všeobecnosti majú nízky úspech v Taiwane. Taiwanská vláda sa vyznačuje vysokou úrovňou transparentnosti a je citlivá na verejnú mienku. V roku 2018, počas komunálnych volieb, dochádzalo k mnohým dezinformačným útokom pripomínajúcim tie v Pobaltí. Cieľom bola diskreditácia kandidátov a politických strán. Na odrazenie tohto vplyvu sa vláda rozhodla zlepšiť komunikáciu smerom k verejnosti. **Medzi stratégie patrila zvýšená komunikácia na sociálnych sieťach, v ktorej boli dostatočne komunikované ciele zavedených opatrení a zvýšenie vládnej transparentnosti.**

Informovanosť, transparentnosť a overovanie si informácií je cesta boja proti dezinformáciám. V krízovom období, aké nastáva teraz, by si štátne inštitúcie mali uvedomiť zodpovednosť za informovanosť verejnosti, upozorňovania na hoaxy a dezinformácie a reakcie na ne.

Mainstreamový mediálny priestor je často kritizovaný za neobjektívnosť, no nepresnosti vznikajú väčšinou v rámci neúmyselných chýb, nie účelnej manipulácie. Napriek dodržiavaniu novinárskych zásad, chyby sa dejú. Na druhej strane nemôžeme očakávať rešpektovanie novinárskych zásad od tých portálov, ktorých cieľ je prispievať k erózii mediálneho priestoru.

Transparentnosť, komunikácia a informovanosť znižujú vplyv dezinformácií.

V krízovej situácii je problematické, že mediálny priestor je mäťúci. Neustále prichádza obrovské množstvo informácií, takže sa stane, že aj seriózne médiá v snahe byť prvými, ktorí zverejnia novinky, zverejnia dezinformácie. Presne takéto situácie šíriteľom dezinformácií vyhovujú. Môžu mainstreamové médiá obviňovať z klamstva a upevniť si tak pozíciu medzi svojimi podporovateľmi.

V súvislosti s informovanosťou o COVID-19 je vítané každodenné informovanie o priebehu pandémie a prijatých opatreniach zo strany Ústredného krízového štábu, rovnako ako aktivita Národného centra zdravotníckych informácií a Úradu vlády SR, ktoré v súčasnosti zriadili centrálnu webovú stránku korona.gov.sk. Obsahuje aktuálne informácie o počte nakazených a vývoji, prijatých opatreniach, aktuálnych správach a zdravotníckych radách. Centralizácia údajov na jednom mieste zvyšuje informovanosť, a teda aj pomáha boju proti dezinformáciám.

Nejednotnosť a decentralizácia zverejňovania informácií na webe poukazuje na zvyšujúcu sa dôležitosť štátnej strategickej komunikácie.

Úmysel centralizovať informácie čiastočne znižuje nedostatočné zaradenie do komunikačného prúdu, kedy napr. v niektorých facebookových príspevkoch v súvislosti s COVID-19 absentuje spomenutie stránky napriek tomu, že stránka ako uvzsr.sk, standardnepostupy.sk sú v príspevkoch uvedené. Ako centrálna stránka založená práve za účelom informovanosti by sa mala nachádzať na prvom mieste, rovnako by mala zastrešovať oficiálne stránky s podobným obsahom. Využívať niekoľko stránok s podobným obsahom a minimálnou interakciou a odkazmi medzi nimi je z hľadiska presného zdieľania informácií neefektívne. Dôraz by mal byť kladený aj na uvádzanie stránok na konci každého príspevku súvisiaceho s COVID-19. Týmto spôsobom by bol nápor otázok smerovaný priamo na zodpovedné stránky, ktoré majú prezentovať informácie jasným, ľahko pochopiteľným spôsobom. Tým by sa odbremenili zamestnanci kontaktných bodov, ktorí neustále odpovedajú na otázky, na ktoré sú na stránkach uvedené odpovede.

Materiál prezentuje názory autora a Analytického útvaru MO SR, ktoré nemusia nevyhnutne odzrkadľovať oficiálne názory a politiky Ministerstva obrany SR. Cieľom komentárov AÚ je podnecovať a zlepšovať odbornú a verejnú diskusiu na aktuálne témy v oblasti obrannej a bezpečnostnej politiky štátu. Práca neprešla jazykovou úpravou.

Príloha č. 1: Top 5 príspevkov s najvyšším počtom interakcií („lajky“, komentáre, zdieľania) v období od 7.3.2020 do 8.4.2020

MOSR (23 666) Téma	Dátum zverejnenia	Počet interakcií	% z počtu odberateľov
Presuny vojenskej techniky v tieni COVID-19	15.3.	2416	10,21 %
Pomoc s vykladáním zdravotníckeho materiálu	25.3.	1339	5,66 %
Vojak zachránil život	13.3.	946	4,00 %
Testovanie v rómskych osadách	3.4.	758	3,21 %
Všetky útvary OS SR sú v pohotovosti	19.3.	650	2,75 %

Hoaxy a podvody (61 784) Téma	Dátum zverejnenia	Počet interakcií	% z počtu odberateľov
Nahrávka odrádzajúca od konzumácie ibuprofenu	14.3.	4867	7,88 %
Naliehanie Putina na vypnutie mobilov - kozmické žiarenie	15.3.	1388	2,25 %
COVID-19 privezený vlakom do Európy	16.3.	1284	2,08 %
Merkelová zhabala zdravotné pomôcky	9.3.	1188	1,92 %
Zaručené zdravotné rady, ktoré Vás môžu do viesť do hrobu	12.3.	1155	1,87 %

Hlavné správy (49 556) Téma	Dátum zverejnenia	Počet interakcií	% z počtu odberateľov
Do Talianska priletelo 9 špeciálnych lietadiel - od Putina	23.3.	8555	17,26 %
Príhovor Pellegriniho	19.3.	7792	15,72 %
Chmelár o súčasnej situácii	14.3.	6574	13,27 %
PodĎakovanie Macronovi a Merkelovej za absenciu pomoci	29.3.	5030	10,15 %
Odporúčania Pellegriniho	31.3.	4225	8,53 %

Zem a Vek (34 845) Téma	Dátum zverejnenia	Počet interakcií	% z počtu odberateľov
V tieni koronavírusu do EÚ smeruje americká armáda	14.3.	4018	11,53 %
Kritika vlády Matoviča	3.4.	2629	7,55 %
Kritika požiadaviek platu hercov v súvislosti s COVID-19	20.3.	1159	3,33 %
Kritika Mihála	9.3.	893	2,56 %
Medicínske rady COVID-19	15.3.	842	2,42 %

Slobodný vysielateľ (84 137) Téma	Dátum zverejnenia	Počet interakcií	% z počtu odberateľov
COVID-19 si nevšíma ostatných 59 pohlaví	19.3.	2267	2,70 %
Do Talianska prišlo už 7. lietadlo z Ruska s pomocou	23.3.	1136	1,35 %
Rusko poslalo do USA zdravotnícky materiál	31.3.	1051	1,25 %
Tím zdravotníkov z Číny pricestoval do Ríma	13.3.	1000	1,19 %
Taliansko - ľudia pália EÚ vlajku, ulicami hrá ruská hymna	1.4.	958	1,14 %

*číslo v zátvorke za názvom stránky predstavuje počet sledovateľov danej facebookovej stránky ku 8.4.2020

Príspevky červenou farbou sú príspevky súvisiace s COVID-19.

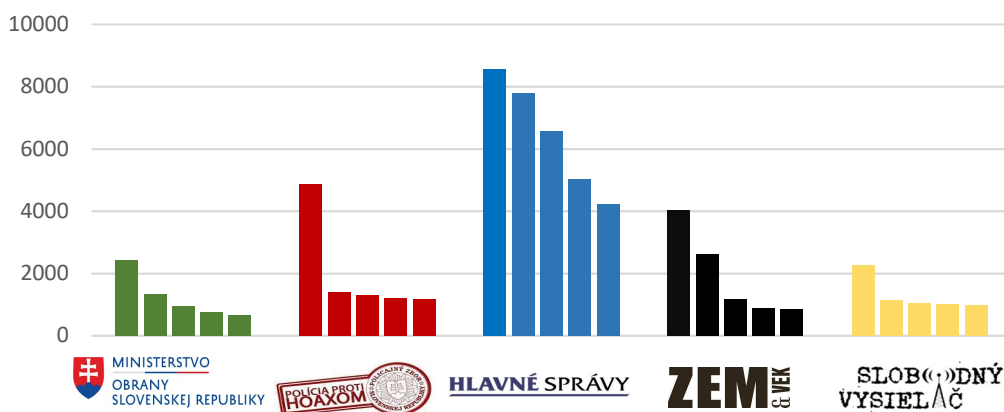
Dáta boli získané z údajov zo stránky blbec.online.sk sledujúcou aktivitu fb stránok.

Národný projekt: Budovanie a posilnenie analytických kapacít v rezorte obrany a zavedenie kľúčových znalostných systémov rezortu. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Príloha č. 2

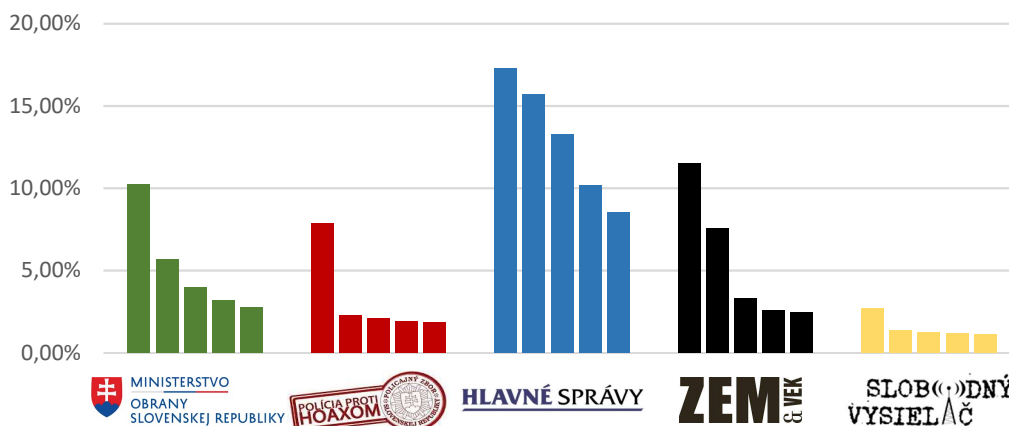
MOSR	Hoaxy a podvody	Hlavné správy	Zem a vek	Slobodný vysielateľ
2416	4867	8555	4018	2267
1339	1388	7792	2629	1136
946	1284	6574	1159	1051
758	1188	5030	893	1000
650	1155	4225	842	958

Počet interakcií na príspevky (číselná hodnota)

MOSR	Hoaxy a podvody	Hlavné správy	Zem a vek	Slobodný vysielateľ
10,21 %	7,88 %	17,26 %	11,53 %	2,70 %
5,66 %	2,25 %	15,72 %	7,55 %	1,35 %
4,00 %	2,08 %	13,27 %	3,33 %	1,25 %
3,21 %	1,92 %	10,15 %	2,56 %	1,19 %
2,75 %	1,87 %	8,53 %	2,42 %	1,14 %

Počet interakcií na príspevky vo vzťahu k počtu sledovateľov (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie

Príloha č. 3: Do akej miery podľa vás nasledujúce krajiny či zoskupenia pomáhajú Slovensku s koronavírusom?

	Nemecko	EÚ	Rusko	Čína	Česko
Vôbec nepomáhajú	37,6 %	28,3 %	17,9 %	3,6 %	8,0 %
Málo pomáhajú	20,1 %	27,6 %	19,6 %	12,1 %	17,7 %
Dosť pomáhajú	7,4 %	16,2 %	16,2 %	40,8 %	31,7 %
Veľmi pomáhajú	1,0 %	5,8 %	8,7 %	26,5 %	13,7 %
Neviem	22,1 %	33,9 %	37,7 %	17,0 %	29,0 %

Zdroj: Denník N

Referencie

Briefing with special envoy Lea Gabrielle Global Engagement Center on Disinformation and Propaganda Related to Covid-19, <https://www.state.gov/briefing-with-special-envoy-lea-gabrielle-global-engagement-center-on-disinformation-and-propaganda-related-to-covid-19/> (cit. 2020-04-20).

Horák, O. (2020), Prieskum SAV: Ak by bola vakcína na koronavírus, zaočkovať by sa dali dve tretiny Slovákov, <https://dennikn.sk/1823977/prieskum-sav-ak-by-bola-vakcina-na-koronavirus-zaockovat-by-sa-dali-len-dve-tretiny-slovakov/> (cit. 2020-04-20).

Köles, P. (2020), Koronavírus odhaľuje ako štát zlyháva v komunikácii, <http://antipropaganda.sk/koronavirus-odhaluje-ako-stat-zlyhava-v-komunikacii/> (cit. 2020-04-20).

Maidment, J. (2020), Britain 'paid £16m' for two million coronavirus antibody tests from China that DON'T WORK as officials now scramble to try to get the money back <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8229843/Britain-paid-16m-coronavirus-antibody-tests-China-DONT-WORK.html> (cit. 2020-04-20).

Struhárik, F. (2020), Koronavírus zvýšil záujem o seriózne správy: Konšpirátori na facebooku takmer nerastú, <https://dennikn.sk/1822818/koronavirus-zvysil-zaujem-o-seriozne-spravy-konspiratori-na-facebooku-takmer-nerastu/> (cit. 2020-04-20).

Šnídl, V. (2020), Čína je náš kamarát: Príbehy o dobrom Pekingu dorazili na Slovensko spolu s rúškami, <https://dennikn.sk/1817288/cina-je-nas-kamarat-pribehy-o-dobrom-pekingu-dorazili-na-slovensko-spolu-s-ruskami/> (cit. 2020-04-20).

Tucker, P. (2020), Russia Pushing Coronavirus lies As part of Anti-NATO Influence Ops in Europe, <https://www.defenseone.com/technology/2020/03/russia-pushing-coronavirus-lies-part-anti-nato-influence-ops-europe/164140/> (cit. 2020-04-20).

Wadhams, N. (2020), China Concealed Extent of Virus Outbreak: U.S. Intelligence Says, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-01/china-concealed-extent-of-virus-outbreak-u-s-intelligence-says> (cit. 2020-04-20).

Správa o činnosti Vojenského spravodajstva za rok 2018

Správa o činnosti Slovenskej informačnej služby za rok 2018

Blbec online: blbec.online

Polícia SR: [Facebook – Hoaxy a podvody – Polícia SR](#)

MO SR: [Facebook – Ministerstvo obrany Slovenskej republiky](#)

EU vs Disinfo: <https://euvsdisinfo.eu/>

Fullfact: <https://fullfact.org/health/coronavirus/>

Odkazy vyvracajúce hoaxy v priestore SR

[Odrádzanie od konzumácie ibuprofenu](#)

[Vojaci v Bratislave – stanné právo](#)

[Merkelová zhabala zdravotné pomôcky](#)

[Koronavirus priviezli vlakom do Európy](#)

[Cez Slovensko sa presúvajú americké tanky](#)

Národný projekt: Budovanie a posilnenie analytických kapacít v rezorte obrany a zavedenie kľúčových znalostných systémov rezortu. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.